

ISSN (Online): 2783-4255

Research Paper

Investigating the Level of Social and Moral Citizenship Skills of Elementary School Students

Soheila Hosseinpoor^{1*}, Elahe Hajfatali²

1- Associate Professor, Department of Educational Sciences, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

2- M.A in Educational Planning, Sciences and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Received: 1400/12/05

Accepted: 1401/03/19

PP: 47-60

Use your device to scan and read the article online

DOI:

Keywords:

Citizenship Skills, Socio-Ethical Empathy, Responsibility, Student and Teacher

Abstract

Introduction: The social, political, cultural and economic issues of the present age have turned the issue of teaching social skills of citizenship into one of the most important areas of decision and action in the education system. Educating responsible and informed citizens is one of the most fundamental missions of educational systems in different countries. The aim of this study was to investigate the level of elementary school students' social and moral skills of citizenship and to compare the views of female teachers and students.

Research Methodology: This research is applied in terms of purpose, and in terms of the nature and method of data collection, it is a descriptive survey research method. The target population is elementary school students in Tehran's second district among which the sample size was calculated as 90 female teachers and 350 students through Krejcie & Morgan table and selected through cluster sampling method. The data collection tool in this study was a researcher-made questionnaire whose content validity was confirmed by professors and experts in the field of education, and the Cronbach's alpha coefficient was used to obtain reliability as of 0.841.

Findings: Findings indicated that students had above-average level in the components of active participation, empathy, and responsibility and below average level in the components of interpersonal relationships, decision-making power and critical thinking.

Conclusion: There is a significant difference between the attitudes of students and teachers regarding the extent to which students enjoy the components of citizenship.

Corresponding Author: Soheila Hosseinpoor

Address: Associate Professor, Department of Educational Sciences, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

Email: shossainpour2014@gmail.com

مقاله پژوهشی

بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان ابتدایی از مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی شهروندی

سهیلا حسین پور^{1*}، الهه حاج فتعلی²

1- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

2- دانش آموخته رشته برنامه‌ریزی آموزشی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

مقدمه و هدف: مسایل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی عصر حاضر، موضوع آموزش مهارت‌های اجتماعی شهروندی را به یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تصمیم و عمل در نظام آموزش و پرورش تبدیل کرده است. آموزش شهروندان مسئول و آگاه یکی از بنیادی‌ترین رسالت‌های نظام‌های آموزشی در کشورهای مختلف است. پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان ابتدایی از مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی شهروندی و مقایسه دیدگاه معلمان زن و دانش‌آموزان انجام گرفت.

روش‌شناسی پژوهش: این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و نحوه گردآوری داده‌ها از روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است جامعه هدف معلمان و دانش‌آموزان دوره ابتدایی منطقه دو شهر تهران بود با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، تعداد نمونه 90 نفر معلم زن و دانش‌آموزان 350 نفر محاسبه شد که از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند و ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی محتوایی آن توسط استادان و صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت تأیید شد و برای به دست آوردن پایایی از ضریب آلفای کرانباخ استفاده شد که 0/841 محاسبه گردید.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد میزان برخورداری دانش‌آموزان از مؤلفه‌های مشارکت فعال، همدلی، مسئولیت‌پذیری بالاتر از حد متوسط و مؤلفه‌های روابط بین‌فردی، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی پایین‌تر از حد متوسط است.

بحث و نتیجه‌گیری: بین دیدگاه دانش‌آموزان و معلمان در خصوص میزان برخورداری دانش‌آموزان از مؤلفه‌های شهروندی اختلاف معنی‌داری وجود دارد.

تاریخ دریافت: 1400/12/05

تاریخ پذیرش: 1401/03/19

شماره صفحات: 47-60

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

واژه‌های کلیدی:

مهارت‌های شهروندی، اجتماعی - اخلاقی، همدلی، مسئولیت‌پذیری، معلم و دانش‌آموز.

* نویسنده مسئول: سهیلا حسین پور

نشانی: گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران

پست الکترونیکی: shossainpour2014@gmail.com

مقدمه

مهارت شهروندی از مفاهیم و موضوعات بنیادین اجتماعی است. در واقع شهروندی تابع تفسیر ماهیت انسان، غایت حیات و نظمی اخلاقی است که سعادت و کمال او را ترسیم می‌کند. شهروندی از این نظر با تعریف ماهوی انسان مرتبط است که در تمام گرایش‌های فکری درباره عضویت فرد در اجتماع سیاسی چه در معنای شهر یا مدینه، چه در معنای دولت ملی و یا حتی اجتماع جهانی و چه در معنای استقلال فردی و تعلق نداشتن به اجتماع اندیشه‌ورزی شده است (Alipouriani, Zare & Naderi, 2018). یکی از زمینه‌هایی که به ویژه در دهه اخیر در بسیاری از مجامع علمی بین‌المللی در زمینه تعلیم و تربیت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده و دامنه مباحثات و پژوهش‌ها در آن به طور فزاینده‌ای در حال گسترش است، آموزش مهارت‌های شهروندی است (Badaqian and Nateghi, 2013). انسان اساساً موجودی اجتماعی است و او را گریزی از جامعه نیست. اما آماده شدن برای زیستن در جامعه‌ای که از یک پیشینه فرهنگی، مذهبی، تاریخی، سیاسی و اجتماعی برخوردار است، بدون تربیت امکان‌پذیر نیست. پرورش استعداد‌های فردی، تحکیم پایه‌های زندگی جمعی، گسترش آرمان‌های دموکراتیک و ایجاد تفاهم میان افراد انسانی در سایه تعلیم و تربیت صورت می‌گیرد. اگر چه شکل‌گیری و رشد شخصیت افراد یک جامعه الزاماً وابسته به تعلیم و تربیت رسمی نیست، اما باید گفت که بخش اعظمی از رشد فردی و اجتماعی افراد توسط نهاد رسمی آموزش و پرورش صورت می‌گیرد (Sobhani Nejad, Najafi & Jafari Harandi, 2019). در این میان آموزش شهروندان یکی از دل‌مشغولی‌های اکثر نظام‌های آموزشی جهان است. به گونه‌ای که در زمره اهداف کلی آموزش و پرورش جای گرفته است (Geboers & Geijsel & Admiraal and Ten Dam, 2013). آموزش به ویژه آموزش مهارت‌های شهروندی عامل اساسی در ارتقای فرآیندهای توسعه به شمار می‌رود، همچنین می‌تواند سهم به‌سزایی در مشارکت کامل مردم در پیشرفت خود و در نظارت فعالانه‌شان نسبت به تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی داشته باشد. در واقع می‌توان گفت آموزش شهروندی از ارکان اساسی زندگی اجتماعی در عصر حاضر است و یکی از پایه‌های توسعه پایدار شهری محسوب می‌شود. این آموزش‌ها باید در تقویت کیفیت زندگی اجتماعی، کیفیات محیطی شهرها و حل مسایل شهری با محوریت شهروندان باشد. امروزه توسعه پایدار شهری در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی با مسایل متعددی روبرو است که آموزش، آگاهی، مشارکت و درگیر شدن و حضور فعال مردم در حل مسایل و

ارتقای کیفیات محیطی و نیل به توسعه پایدار را می‌طلبد. به طور کلی برای ایجاد توسعه در یک جامعه وجود ارزش‌هایی لازم و ضروری است و با وجود این ارزش‌هاست که انگیزه‌های فردی افراد را برای ایجاد تغییر و رشد در خود و جامعه پدید می‌آورد و قابلیت‌های افراد را شکوفا می‌سازد و در صورتی که ارزش‌های حاکم بر جامعه مثبت و مؤثر باشند و انگیزه آنها را برای دنیایی امروزی که هر لحظه در تغییر است، تقویت نمایند و عواملی همچون کسب مهارت، تخصص، نوآوری، کارآفرینی، احترام به حقوق دیگران، پذیرش رقابت آزاد اقتصادی و سواد آموزی از عوامل اساسی ارزش‌ها قلمداد نمایند تا بتوانند قدم‌های اساسی در پیشرفت و توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور بر دارند (Fathi and Mokhtarpour, 2016).

بنابراین دوره ابتدایی از مهم‌ترین دوره‌های زندگی برای آموزش مهارت‌ها، نگرش‌ها و دانش به کودکان در نظر گرفته شده است. اهمیت پرداختن به محتوا و مواد آموزشی متناسب با مهارت‌های شهروندی در این دوره بسیار حیاتی است. آموزش مشارکت‌های شهروندی و دموکراسی را باید از مدارس آغاز نمود تا جامعه‌ای کوچک، اما روشن و واقع‌بینانه به تصویر کشید. کودکان باید در یک فضای مشارکتی بزرگ شوند تا رعایت حق شهروندی را بیاموزند. مدارس به عنوان نهادی مهم اگر به خوبی وظیفه خود را انجام ندهد، در آینده افرادی را وارد جامعه می‌کند که بر اثر آموزش نادرست، نه تنها از حقوق و وظایف خود و دیگران به درستی آگاهی ندارند، بلکه با خود، بزهکاری، قانون‌شکنی و مسایل دیگری از این قبیل را در پی خواهد داشت (Ahmadi and Keshavarz, 2018).

آموزش و پرورش اگر بخواهد به هویت ملی و مهارت‌های شهروندی کودکان و نوجوانان اعتلا بخشد باید آنان را برای زندگی در عصر جهانی شدن در قرن حاضر آماده کند، غفلت از این وظیفه مهم، باعث فقر هویتی و مهارتی گروه‌های وسیع از دانش‌آموزان خواهد شد و زمینه جذب شدن در فرهنگ و سبک زندگی بیگانه را فراهم خواهد کرد (Qaltash, Salehi and Mohammadjani, 2012). آموزش مهارت‌های شهروندی به دانش‌آموزان، موجب می‌شود تا آن‌ها به صورت واقعی شهروندی دموکراتیک را از طریق مشارکت در اجتماع، به صورت سازنده در زندگی روزمره شان بیاموزند (Biesta, 2019).

در این راستا جامعه‌شناسان و نظریه‌پردازان متعددی به اهمیت جو کلاس، جو مدرسه، نحوه تدریس معلم و به طور کلی فضای اجتماعی مدرسه یا آنچه که تحت عنوان برنامه پنهان درسی ذکر می‌شود، پرداخته‌اند. مدرسه مکانی است که در آن فرد به یک سری دانش‌ها، مهارت‌ها و تجربه‌های عملی باید مجهز شود. آگاهی از تاریخ کشور و جهان، آگاهی سیاسی اجتماعی و

داشته باشند. عوامل سواد فناوری، تفکر هدفمند، مشارکت اجتماعی و آگاهی جهانی از دیگر عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری شخصیت شهروندی هستند.

احمدی و کشاورز (Ahmadi & Keshavarz, 2018) در پژوهشی با عنوان «جایگاه آموزش شهروندی و حقوق شهروندی در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی» دریافتند که در خصوص آموزش شهروندی، به ترتیب مهارت شهروندی، نگرش شهروندی و دانش شهروندی، جایگاه اول تا سوم را به خود اختصاص دادند. از میان مؤلفه‌های مربوط به حقوق شهروندی، توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری از بیشترین ضریب اهمیت برخوردار بودند.

سبحانی‌نژاد و همکاران (Sobhani Nejad & et al, 2019) در پژوهشی با عنوان «تحلیل جایگاه مؤلفه‌های اساسی آموزش شهروندی در محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی» دریافتند که از مجموع بررسی مدارک و مستندات مرتبط با آموزش شهروندی، مؤلفه‌های مشارکت فعال، مسئولیت‌پذیری و تعهد، قانون‌مداری و وطن‌دوستی احصاء شده است. در مجموع 298 مرتبه به مؤلفه‌های اساسی آموزش شهروندی توجه شده که میزان فراوانی آن در کتاب‌های درسی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم، و ششم به ترتیب 82، 55، 89، 72 می‌باشد. در بین مؤلفه‌های مورد بررسی مسئولیت‌پذیری و تعهد با میزان بار اطلاعاتی 0/299 و ضریب 0/21 بیشترین و وطن‌پرستی با میزان بار اطلاعاتی 0/9/8 و ضریب اهمیت 19/9 کمترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند.

جهان و همکاران (Jahanian & et al, 2018) در پژوهشی با عنوان «مدل شایستگی تربیت اسلامی دانش‌آموزان، بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیت شهروندی از نظر متخصصان» دریافتند که سه بعد دانشی، نگرشی و توانشی (مهارتی) مهم‌ترین ابعاد تربیت شهروندی هستند و هرکدام از این ابعاد دارای مؤلفه‌های ویژه‌ای است. بعد دانش دارای 16 فراوانی و 28.07 درصد شامل مؤلفه‌های دانش عمومی و تخصصی، دانایی‌محوری، استقلال ذهنی، تفکر و تدبر و تعمق، برنامه‌ریزی، پرسش و پاسخ و مشارکت در بحث، توسعه علمی، ترویج دانش، توانایی محاسبات، توانایی گفتگو، سواد رسانه‌ای، شناخت محیط اطراف و هدف‌داری، بعد نگرش با 20 فراوانی و 35.08 درصد فراوانی شامل احترام به قانون و مقررات، عدالت‌خواهی و آزادی‌خواهی، توجه به فرهنگ ملی، پذیرش تنوع تفکرات، مسئولیت‌پذیری، صداقت، شجاعت، ادب، بخشش، انصاف داشتن، دیگرخواهی، عیب‌پوشی، صلح‌طلبی، دوراندیشی، وفاداری، امنیت‌خواهی، خوش‌خلقی و خوشرویی، صمیمی‌بودن و داشتن مهارت همدلی و بعد توانش با 21 فراوانی و 36.84 درصد فراوانی شامل مشارکت

مهارت‌هایی از قبیل ارتباط با دوستان و انسان‌های دیگر، مهارت استدلال کردن، نقد کردن، نقد پذیر بودن، توجه به صحبت‌های مخالف و حتی مهارت‌های زندگی و کسب شغل. بخشی از این آگاهی‌ها از طریق کتب امکان‌پذیر است و بخشی دیگر از آن‌ها، از طریق تجربه‌های عملی که همان روش غیر مستقیم آموزش شهروندی است، تحقق می‌یابد. متأسفانه در مدارس ایران، آموزش شهروندی مغفول مانده است و اگر هم در کتاب‌های درسی به آن پرداخته شده است، چون بدون ایجاد شرایط مشارکت و انجام آن آموزش‌ها بوده است، نتیجه‌ای در بر نداشته است. سواد سیاسی به تنهایی در ایجاد شهروندی فعال کافی نیست و به درگیری فعال در مسایل مختلف در مدرسه توسط دانش‌آموزان نیاز دارد. شهروندی باید از طریق تجربه کردن و تعامل متقابل اجتماعی یاد گرفته شود (Mirza Beigi, 2015). آموزش شهروندی و مهارت‌های آن در بسیاری از کشورها در حال حاضر موضوع روز است. زیرا قرن جدید نزدیک شده و ضرورت توجه به بهتر آماده کردن افراد جوان برای رویارویی با چالش‌ها و بی‌ثباتی‌های زندگی در یک جهان به سرعت در حال تغییر احساس می‌شود (Salimi, 1398). تصادفی نیست که اکثر کشورها اروپایی در حال انجام اصلاحات اساسی در مدارس و برنامه درسی هستند که تا سال 2020 برقرار خواهد شد. آموزش شهروندی بخشی از این فرایند است (Exzda, 2010).

بنابراین توسعه و ارتقای مهارت‌های شهروندی فعال نیازمند طراحی دقیق فرصت‌ها و فعالیت‌های شهروندی در برنامه درسی و اجرای شایسته آن است. در این ارتباط جایگاه روش‌های تدریس اساسی‌ترین گزینه به نظر می‌رسد، زیرا فرایند عملیاتی کردن برنامه، اهداف و محتوای از قبل تعیین شده است. علاوه بر این، مدارس باید فرصت‌های مشارکت و تعامل برای دانش‌آموزان در تمام برنامه‌ها و قسمت‌های مدرسه فراهم کند. لذا بر اساس این ضرورت، توجه و نیاز به آموزش و ارتقای مهارت‌های شهروندی اجتماعی به کودکان در عصر کنونی از اهم مقتضیات است. در ادامه به پژوهش‌هایی که در زمینه آموزش مهارت‌های شهروندی در نظام آموزش و پرورش انجام گرفته، پرداخته شده است:

حیدری کوشکو و همکاران (1398) در پژوهشی با عنوان "شناسایی مؤلفه‌های شهروندی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری شهری، مطالعه موردی: شهر یزد" دریافتند می‌توان مؤلفه‌های شهروندی را در پنج عامل دسته‌بندی کرد که از این پنج عامل 59/056 درصد از کل واریانس را تبیین می‌نمایند. اهمیت عامل وظایف شهروندی با 31/579 درصد واریانس نسبت به دیگر عامل‌ها چشمگیرتر است، به این دلیل که از دید شهروندان شهر یزد مؤلفه‌های وظایف شهروندی می‌تواند بیشترین تأثیر را در پیشبرد اهداف شهری به سوی توسعه گردشگری شهری

است. 31/1 درصد از دانش‌آموزان بیان می‌کردند که از کمک مدارس برای رشد آگاهی‌های سیاسی و مدنی‌شان رضایت ندارند. تنها 80 درصد از آنها اعلام کردند که درس‌هایی پراکنده در رابطه با تربیت شهروندی در طول سال تحصیلی گذرانده‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که سطح علائق و دانش سیاسی و مدنی دانش‌آموزان مصاحبه شده، همبستگی قوی با آنچه که در برنامه‌های درسی ارایه شده است، دارد.

تاروگ (Twarog, 2017) در پژوهش خود با عنوان «آموزش شهروندی: پرورش استعداد انتقادی برای انجام ارزش‌های جهانی در سطح ملی» مطرح می‌سازد که آموزش و پرورش به برنامه‌ای نیاز دارد که به آموزگاران آموزش می‌دهد تا چگونه از طریق گفتگو در کلاس درس حمایت و تقویت یک فرهنگ انتقادی را ایجاد کنند و شهروندی را تربیت کنند که توانایی استفاده از تخیل و تفکر انتقادی خود را برای همکاری در یک جامعه چند فرهنگی داشته باشد

زو (Xu, 2015) به پژوهشی پیرامون «رابطه میان آموزش مدرسه‌ای و ویژگی‌های دموکراتیک دانش‌آموزان مقطع متوسطه در پکن» دریافته که نگرش‌های دموکراتیک دانش‌آموزان در مدارس متوسطه پکن روی هم رفته مطلوب است. با این وجود، فراگیران هنوز فاقد دانش و مهارت‌های دموکراتیک هستند.

ریتر و هانکو (Rieter & Hankuk, 2014). در پژوهشی با عنوان «بررسی نحوه آموزش شهروندی توسط معلم و اثر آن بر جلوگیری و یا کاهش رفتار پرخاشگرانه دانش‌آموزان» دریافته که معلمان و اولیا مدرسه‌ای که نسبت به دانش‌آموزان متعهد هستند، از مشکلات رفتاری آنها آگاه بوده و مهارت این را دارند که چگونه مانع این مشکلات رفتاری شوند و می‌توانند تأثیر قدرتمندی بر زندگی دانش‌آموزان داشته باشند. به این علت که کاهش دادن خشونت و بهبود بخشیدن رفتار کلاسی احتمالاً محیط یادگیری مثبت تری فراهم می‌کند، محیطی که عملکرد تحصیلی را افزایش می‌دهد. نتایج این تحقیق نشان داده است که معلمان بیشتر سعی می‌کنند با فشار وارد کردن، عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را بهبود ببخشند. بر اساس یافته‌های این مطالعه بیشتر معلمان در این زمینه ضعف داشته و بیان کرده‌اند که به آموزش بیشتر جهت مدیریت کردن مشکلات رفتاری دانش‌آموزان احتیاج دارند.

سو (Su & Bullivant Holt, 2013) پژوهشی تحت عنوان «آموزش شهروندی جهانی» انجام داده است. نتایج نشان داده آنچه به معنای شهروندی در یک فضای جهانی است به سرعت در حال تغییر است، آموزش و پرورش برای آموزش شهروندی جهانی مشتاق است تا جوانان را ارتقا دهد و این موضوع را مطرح می‌سازد که چگونه این فرایند می‌تواند برای

در امور، خودکنترلی، صبر کردن، امانت داری، تعادل رفتاری، رازداری، تلاشگری، وقت‌شناسی، همکاری کردن، رفاه و آسایش، منظم بودن، کارگروهي، استقلال مالی، اشتغال، برقراری ارتباط، حل‌مسأله، رعایت اصول بهداشتی، مهارت تصمیم‌گیری و معاشرت با دیگران به ترتیب کمترین و بیشترین کد مفهومی را به خود اختصاص دادند.

بداقیان و ناطقی (Badaqian and Nateghi, 2013) در پژوهشی با عنوان «مهارت‌های شهروندی مغفول در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران» دریافته‌اند که هیچ یک از ابعاد مهارت‌های شهروندی به نحو مطلوبی در کتاب‌های دوره ابتدایی بازتاب نداشته است و ابعاد فردی و سیاسی به نسبت کمتری از ابعاد فرهنگی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است.

فتحی و مختارپور (Fathi and Mokhtarpour, 2016) در پژوهش خود با عنوان «ارزیابی میزان تأثیر مهارت‌های شهروندی بر ارتقای توسعه اجتماعی (مطالعه موردی: مناطق 3، 7 و 13 تهران» دریافته‌اند که بین خودآگاهی، همدلی، قدرت تصمیم‌گیری، تفکر نقادانه، روابط بین‌فردی و توسعه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد و متغیرهای خودآگاهی، روابط بین‌فردی، تفکر نقادانه، قدرت تصمیم‌گیری و همدلی بیشترین تأثیر را بر ارتقای توسعه اجتماعی دارند.

قالتاش و همکاران (Qaltash, Salehi and Mohammadjani, 2012) در پژوهش خود با عنوان «بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه از مهارت‌های شهروندی» دریافته‌اند که دانش‌آموزان دختر پایه سوم متوسطه نظری از مهارت‌های شهروندی در سطحی بالاتر از متوسط برخوردار بوده‌اند و بین مهارت‌های شهروندی دانش‌آموزان دختر پایه سوم رشته‌های تجربی، علوم انسانی و ریاضی تفاوت معنادار وجود دارد.

فرنج (Franch, 2020). در پژوهشی با عنوان «آموزش شهروندی جهانی: «آموزش اخلاقی جدید برای قرن 21؟» که انجام داده است، دریافته که آموزش شهروندی در دو دهه گذشته به عنوان یک مسأله ضروری در سیاست آموزش ملی و بین‌المللی تثبیت شده است. همچنین آموزش شهروندی در تمام سیاست‌ها، برنامه‌های درسی و شیوه‌های آموزشی، چالشی شناخته شده است و این چالش می‌تواند تا حدی از طریق آموزش معلمان و اتحاد بین دانشگاه و عمل حل شود.

ریولی (Riuelli, 2017) به انجام پژوهشی با عنوان «تربیت شهروندی در مدارس متوسطه: بررسی مقایسه‌ای بولزانو و پادووا در ایتالیا» بین سال‌های 04. 9 تا 2007 پرداخته است. وی در این تحقیق در مورد سطح دانش، علائق مدنی و سیاسی دانش‌آموزان دبیرستانی در دو استان پادووا و بولزانو مطالعه کرده

و آن متولد شده است. در اواخر قرن هفده و هجده با ظهور متفکرانی چون جان لاک و ژان ژاک روسو مفاهیم جدیدی از شهروندی ارائه شد. ژان ژاک روسو مفهومی جمع‌گرا از شهروندی براساس قرارداد اجتماعی مطرح کرد. طبق این مفهوم، نقش و حقوق افراد در یک دموکراسی مبتنی بر قرارداد اجتماعی است که به دولت مشروعیت می‌دهد. **برعکس جان لاک مفهومی فردگرایانه از شهروندی ارائه داد که طبق آن حقوق برابر افراد و کاهش قدرت حکومتی به تدریج طی تحولاتی در غرب نهادینه شد و این مفهوم مطرح شد و شهروندی جنبه عمومی پیدا کرد.** از قرن هجده تا امروز بستر تاریخی مناسبی که با رشد دولت‌ها، ملت‌ها و تحولات علمی و آموزشی در اروپا فراهم شد، مفهوم شهروندی در این جوامع نهادینه شد (Mulazmi, Yarmohammadian & Talebi, 2019).

با توجه به این تعریف‌ها می‌توان گفت شهروندی در دوره‌های مختلف تاریخی گاهی به صورت محدود مطرح شده است مانند دوران باستان و گاهی به صورت گسترده‌تر، در چارچوب مرزهای ملی و در قالب دولت - ملت. بنابراین شهروندی مفهومی است که دارای ساختاری تاریخی و اجتماعی خاص خود است و همچون سایر مفاهیم اجتماعی دچار تغییرات مفهومی زیادی شده است (Yadri Kushkeno, Fallah, Tafti & Ahmadkhani, 2019). یکی از مهم‌ترین ابعاد شهروندی، داشتن دانش و آگاهی شهروندی است. دانش شهروندی از عقاید و اطلاعات بنیادی تشکیل می‌شود که افراد باید بدانند و به کار ببرند تا شهروندان مؤثر و مسئولی باشند. دانش شهروندی عبارت است از کسب دانش و جستجوی دانایی، خودآگاهی، مشارکت فعال، مسئولیت‌پذیری و داشتن آگاهی در زمینه موضوع‌های تاریخی، اجتماعی و فرهنگی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی. بدون تردید، یکی از مهم‌ترین رسالت‌ها و دلایل شکل‌گیری نظام آموزشی در طول تاریخ بشری و توسعه آن به شکل کنونی، آماده‌سازی شهروندانی متعهد، فعال و خلاق بوده است (Jahanian & Farsi, 2018).

آموزش رفتار و مهارت شهروندی به افزایش کیفیت زندگی جمعی و تقویت سرمایه اجتماعی در زندگی کمک شایانی می‌کند. مهارت‌های شهروندی در واقع مفاهیم خاصی است که انسان‌ها به اعمال، حالت‌ها و پدیده‌ها نسبت می‌دهند و برای آن در زندگی خود جایگاه و اهمیت ویژه‌ای قایل می‌شوند. آموزش شهروندی عبارت از رشد و پرورش دادن ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و فرهنگی است. این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت نهادن به

رسیدن به عدالت اجتماعی به اندازه کافی انتقادی و چالش برانگیز باشد.

کندی، لینویک و ورسل (Kendy, Linveik & Versel, 2013) پژوهشی با عنوان «ارتقای مهارت‌های اجتماعی و احساسی از طریق یادگیری مشارکتی» انجام دادند و نتایج نشان می‌دهد که در مدارس عادی، معلمان عنوان کردند که بهبود مختصری را در رفتار دانش‌آموزان، همراه با کاهش رفتارهای ناشایست فیزیکی و شفاهی مشاهده کرده‌اند و دانش‌آموزان افزایش قابل ملاحظه‌ای را در میل به همکاری نشان داده‌اند. والدین نیز بیان کرده‌اند که نگرش فرزندان شان نسبت به مدرسه مثبت‌تر شده است و رفتارهای ناشایست کلامی آنها کاهش یافته است. در مدرسه خصوصی، معلمان بیان کرده‌اند که رفتارهای دانش‌آموزان بهتر شده است و رفتارهای ناشایست کلامی و روانی آنها کاهش داشته است، دانش‌آموزان مسئولیت‌پذیری، انگیزش، اعتماد به نفس و همکاری بیشتری را بعد از اجرای این برنامه‌ها نشان داده‌اند. بنابراین سؤالات پژوهش شامل موارد زیر است:

- 1- میزان برخورداری مؤلفه‌های مهارت شهروندی در بین دانش‌آموزان تا چه اندازه است؟
- 2- میزان برخورداری مؤلفه‌های مهارت شهروندی در بین دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان تا چه اندازه است؟
- 3- آیا میزان برخورداری مؤلفه‌های مهارت شهروندی در بین دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری دارد؟
- 4- آیا میزان برخورداری مهارت‌های شهروندی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت معنی‌داری دارد؟
- 5- آیا میزان برخورداری مهارت‌های شهروندی در معلمان زن و مرد تفاوت معنی‌داری دارد؟

مبانی نظری تحقیق

شهروندی، نوعی قرارداد اجتماعی است که هدف اصلی آن ارتقای رفاه و امنیت در سطح جامعه است و ضرورتاً به این امر می‌پردازد که افراد یک جامعه چگونه باید رفتار کنند تا به هدف برسند (Lin, 2015). مفهوم شهروندی سه عنصر مهم وظایف (مهارت)، حقوق و مشارکت افراد جامعه در تعامل با دولت و حاکمیت را در بر می‌گیرد. حقوق شامل مجموعه حقوقی است که طبق قانون به افراد اعطا می‌شود، وظایف شامل مجموعه مسئولیت‌هایی است که بر عهده افراد است و مشارکت هم تلاش افراد جامعه برای رسیدن به اهداف را تعیین می‌کند. ریشه ایده مفهوم شهروندی را در یونان و رم باستان باید جستجو کرد. محققان معتقدند مفهوم شهروندی و مردم‌سالاری ابتدا در یونان

به بالاترین سطح از کیفیت در فرایند تفکر و همچنین همدلی بیشتر و نتایج بهتر دست یابند (Ahmadi & Keshavarz, 2018).

5- مفهوم روابط بین فردی: مهارت‌های ارتباطی مجموعه‌ای از توانایی‌های بالقوه و بالفعل فرد بوده که با استفاده از آن می‌توان به رفتاری قابل پذیرش و آگاهی‌بخش تا رسیدن به سطحی از روابط عاطفی دست یافت. این رفتار مهارت روابط بین فردی نامیده می‌شود (عنبری، گودرزی و مهدیان، 39٪، ص 287).

6- مفهوم مسئول بودن: زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی تلاش برای همکاری و تعاون و بار مسئولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است (فتحی واجارگاه و یمنی، 1393، 3).

7- مهارت مشارکت فعال: بانک جهانی مشارکت را فرایندی می‌داند که در آن ذی‌نفعان در ایجاد و توسعه نوآوری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و منابعی که بر این نوآوری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها مؤثرند، نفوذ و کنترل دارند. بر این اساس مشارکت مردم و شهروندان فعل و انفعالی است که برای شهروندان این امکان را فراهم می‌کند در قاعده‌سازی و فرمول‌بندی سیاست‌ها و خط‌مشی‌هایی که بر کل جامعه مؤثر است، شرکت جویند (وزیری و لطفی کاشانی، 1390، ص 157).

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها از روش توصیفی از نوع پیمایشی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش‌آموزان و معلمان پایه ششم ابتدایی منطقه دو شهر تهران در سال تحصیلی 99_1398 بود که تعداد دانش‌آموزان 4010 نفر و تعداد معلمان 118 نفر بودند که برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان و از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، 350 نفر دانش‌آموزان و 90 نفر معلم انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها مورد نیاز از پرسشنامه محقق ساخته نسخه معلم و نسخه دانش‌آموز استفاده شد. برای تدوین نسخه اولیه پرسشنامه‌ها که بر اساس مؤلفه‌های مهارت‌های شهروندی (مشارکت فعال، خودآگاهی، روابط بین فردی، همدلی، مسئولیت‌پذیری، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی) دارای 56 سؤال بود که میزان برخورداری دانش‌آموزان را اندازه‌گیری می‌کرد. هر کدام از سؤالات دارای مقیاس پنج

تفاوت‌هاست (Asgari & Rezaei, 2020). برخی از مهم‌ترین مهارت‌های شهروندی که لازم است هر دانش‌آموزی در سطح قابل قبولی از آن برخوردار باشد به صورت خلاصه مورد اشاره قرار گرفته است:

1- مفهوم خودآگاهی: خودآگاهی ادراک درست و واقع‌بینانه از علایق، ارزش‌ها، مهارت‌ها، محدودیت‌ها و رجحان‌های زندگی شخص است. به بیان بهتر مهارت خودآگاهی، توانایی تشخیص افکار، باورها، هیجان‌ها، صفات شخصیتی، ارزش‌های شخصی، عادت‌ها، سوگیری‌ها، توانمندی‌ها، ضعف‌ها، و نیازهای روان‌شناختی را شامل می‌شوند که رفتار آدمی را بر می‌انگیزاند. این امر به توانایی تشخیصی شخص برای واکنش به نشانه‌های محیطی و بر چگونگی هیجان‌هایش در برقراری رابطه با دیگران تأثیر می‌گذارد (Osman Tan, Naidu, 2019).

2- مفهوم همدلی: همدلی یکی از توانایی‌های هیجانی مهم است که نشانه‌ها و نموده‌های آن از اوایل کودکی آغاز می‌شود و محرک مهمی در پدیدآمدن رفتارهای نوع دوستانه به حساب می‌آید (آیزنبرگ و فابس^۲، 2013، ص 334). به عبارت دیگر همدلی، توانایی درک دیگران به دلیل تفاوت‌های فردی، رشد یافتگی شناختی و تجربه‌های زیسته متفاوت است که کودکان را ترغیب می‌کند تا به دیدگاه دیگران توجه داشته باشند (وزیری و لطفی عظیمی، 1390، ص 160).

3- مفهوم قدرت تصمیم‌گیری: تصمیم‌گیری، فرایند پیچیده‌ای است شامل انواع مختلف توانایی‌های فکری و نیز آگاهی از عوامل مختلفی که بر این مقوله تأثیر می‌گذارد. تصمیم‌گیری‌های درست در ارتقای رفتارهای سالم، مثبت و قابل پذیرش و به طور کلی یک آینده مثبت نقش مهمی دارد و تصمیم‌گیری‌های اشتباه ممکن است بر جنبه‌های مختلف زندگی و آینده فرد تأثیر منفی بگذارد. در تصمیم‌گیری، فرد با موقعیت یا تکلیفی رو به روست که برای آن چندین جواب وجود دارد و فرد باید این جسارت و شهامت را داشته باشد که از بین گزینه‌های موجود، یک گزینه را به عنوان مناسب‌ترین گزینه انتخاب کند (Ritter and Hancock, 2014).

4- مفهوم تفکر نقادانه: تفکر نقادانه قابلیت به‌کارگیری نیروی اندیشه به شکلی معقول و خردورزانه است و فرصتی را در اختیار صاحبان این توانایی قرار می‌دهد که آزادانه بتوانند در مورد عقاید و دیدگاه‌های خود به تبادل نظر بپردازند و به شکلی هدایت شده و نظام مند از راه استدلال‌های منطقی، به شیوه‌ای منصفانه،

5. Critical thinking
6. Relationship
7. Responsibility
8. Active participation

1. Self-awareness
2. Sympathy & Fabes
3. Eisenbergs
4. Decision-making power

دانش‌آموز 0/851 گزارش شد که با توجه به مقدار این ضریب می‌توان گفت که پرسشنامه از ضریب پایایی بالایی برخوردار است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده از آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف استاندارد) و آمار استنباطی (آزمون کالموگروف - اسمیرنوف، آزمون T تک متغیره و تی مستقل) در محیط نرم افزار spss24 استفاده شد.

یافته‌ها

بر اساس داده‌های به‌دست آمده پاسخگویان این پژوهش از لحاظ جنسیت، 70 درصد معلم مرد و 30 درصد معلم زن و 52 درصد دانش‌آموز دختر و 48 درصد دانش‌آموز پسر تشکیل شده است.

ارزشی لیکرت به این صورت بود: خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد تدوین شد.

روایی پرسشنامه از نوع روایی محتوایی و روایی سازه بود. برای اطمینان از روایی محتوای پرسشنامه، پرسشنامه اولیه به ده تن از استادان رشته علوم تربیتی ارایه گردید و با جمع‌بندی نظرات آنان پرسشنامه نهایی تنظیم شد. همچنین روایی سازه پرسشنامه و تأییدی مورد بررسی قرار گرفت. برای تأیید پایایی پرسشنامه تحقیق با توجه به محدودیت‌های موجود، به منظور بررسی اولیه بین جامعه مورد نظر تعداد 30 پرسشنامه از بین پرسشنامه‌های توزیع شده به صورت کاملاً تصادفی انتخاب و با استفاده از نرم‌افزار آماري Spss و ضریب آلفای کرونباخ مقدار پایایی پرسشنامه مهارت‌های شهروندی به ترتیب نسخه معلم 0/841 و نسخه

جدول 1- نتیجه آزمون کالمراف - اسمیرنوف برای نرمال بودن داده‌ها

متغیر	میانگین	انحراف معیار	Z	سطح معنی داری
مهارت‌های شهروندی	100/45	16/84	0/057	0/082

0/05 است. بنابراین می‌توان از آزمون‌های پارامتریک برای تحلیل سؤال‌های پژوهش استفاده کرد.

با توجه به نتایج آزمون کالمراف - اسمیرنوف در جدول (1) می‌توان اظهار داشت که مؤلفه‌های مهارت شهروندی نرمال می‌باشد؛ زیرا سطح معنی‌داری مقادیر Z در این متغیر بزرگتر از

جدول 2- وضعیت مؤلفه‌های مهارت شهروندی دانش‌آموزان پسر و دختر با استفاده از آزمون تی تک متغیره

مؤلفه	جنسیت	میانگین نظری	میانگین تجربی	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
مشارکت فعال	پسر	12	12/۷9	4/44	0/868	0/387
	دختر	12	13/62	4/64	5/94	0/00
خودآگاهی	پسر	15	13/29	5/83	-3/79	0/00
	دختر	15	15/26	3/29	0/782	0/435
روابط بین فردی	پسر	12	1۳/18	4/31	3/55	0/00
	دختر	12	11/37	33/32	-2/56	0/01
همدلی	پسر	15	15/66	5/83	1/46	0/144
	دختر	15	18/72	3/34	15/10	0/00
مسئولیت‌پذیری	پسر	15	15/77	4/61	2/19	0/03
	دختر	15	18/36	4/31	13/56	0/00
قدرت تصمیم‌گیری	پسر	18	17/67	5/64	-0/627	0/532
	دختر	18	15/72	4/61	-5/72	0/00
تفکر انتقادی	پسر	12	11/03	4/12	-3/02	0/003
	دختر	12	9/87	3/47	-8/26	0/00

مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری و روابط بین‌فردی بالاتر از حد متوسط در بین دانش‌آموزان پسر است.

نتایج آزمون t دانش‌آموزان دختر نشان می‌دهد که جز مؤلفه خودآگاهی، میانگین تمامی مؤلفه‌های مهارت شهروندی تفاوت

نتایج آزمون t جدول (2) دانش‌آموزان پسر نشان می‌دهد میانگین مؤلفه‌های خودآگاهی، روابط بین‌فردی، مسئولیت‌پذیری و تفکر انتقادی تفاوت معنی‌داری دارند. نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه خودآگاهی و تفکر انتقادی پایین‌تر از حد متوسط و

معنی‌داری دارند. مؤلفه‌های مشارکت فعال، همدلی، مسئولیت‌پذیری بالاتر از حد متوسط و مؤلفه‌های روابط بین فردی، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی پایین‌تر از حد متوسط در بین دانش‌آموزان دختر است.

جدول 3- آزمون تی تک متغیره برای مؤلفه‌های مهارت شهروندی در دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان

مؤلفه	میانگین نظری	میانگین تجربی	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
مشارکت فعال	12	12/92	3/72	2/31	. /00
خودآگاهی	15	15/05	3/96	4/62	0/002
روابط بین فردی	12	10/08	3/31	-3/065	0/01
همدلی	15	15/21	4/87	1/32	0/00
مسئولیت‌پذیری	15	15/88	5/78	2/78	0/00
قدرت تصمیم‌گیری	18	18/36	6/87	2/94	0/00
تفکر انتقادی	12	10/70	3/۳8	-3/۳5	0/00

نتایج آزمون t تک‌متغیره در جدول (3) در معلمان نشان می‌دهد که تمامی مؤلفه‌های مهارت شهروندی تفاوت معنی‌داری دارند. بجز مؤلفه‌های روابط بین فردی و مسئولیت‌پذیری (پایین‌تر از حد متوسط)، مابقی مؤلفه‌های از حد متوسط بالاترند.

جدول 4- مقایسه دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان در مورد میزان برخورداری دانش‌آموزان از مهارت‌های شهروندی

مؤلفه	مشارکت‌کننده	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
مشارکت فعال	معلم	12/91	3/72	-1/62	0/871
	دانش‌آموز	12/98	4/11		
خودآگاهی	معلم	15/05	3/96	1/22	0/222
	دانش‌آموز	14/32	5/33		
روابط بین فردی	معلم	10/08	3/31	-4/78	0/00
	دانش‌آموز	12/24	3/92		
همدلی	معلم	15/21	4/87	-3/50	0/00
	دانش‌آموز	17/25	4/93		
مسئولیت‌پذیری	معلم	15/88	5/78	-2/28	0/023
	دانش‌آموز	17/12	4/20		
قدرت تصمیم‌گیری	معلم	18/36	6/87	2/30	0/022
	دانش‌آموز	۰6/66	6/08		
تفکر انتقادی	معلم	10/70	3/38	0/606	0/545
	دانش‌آموز	۴. /43	3/8۳		

نتایج آزمون t تک‌متغیره در جدول (4) نشان می‌دهد بین دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان در مؤلفه‌های روابط بین فردی، همدلی و مسئولیت‌پذیری معنی‌داری وجود دارد. همچنین مؤلفه‌های مشارکت فعال، خودآگاهی و تفکر انتقادی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. اما مؤلفه قدرت تصمیم‌گیری میانگین دیدگاه معلمان بالاتر از دانش‌آموزان است.

نتایج آزمون تی مستقل مربوط به مقایسه دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر

مؤلفه	مشارکت‌کننده	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
مشارکت فعال	دختر	13/62	3/68	3/05	0/002
	پسر	12/29	4/44		
خودآگاهی	دختر	15/26	4/64	3/52	0/000

		5/83	13/29	پسر	
0/000	-4/43	3/29	11/37	دختر	روابط بین فردی
		4/31	13/18	پسر	
0/000	60/09	3/32	18/72	دختر	همدلی
		5/83	15/66	پسر	
0/000	6/3	3/34	18/36	دختر	مسئولیت‌پذیری
		4/61	15/77	پسر	
0/003	-3/03	5/36	15/72	دختر	قدرت تصمیم‌گیری
		6/64	17/67	پسر	
0/005	-2/58	3/47	9/87	دختر	تفکر انتقادی
		4/12	11/03	پسر	

معنی‌داری وجود دارد. همچنین مؤلفه‌های مشارکت فعال، خودآگاهی، همدلی، مسئولیت‌پذیری در دختران و مؤلفه‌های روابط بین فردی، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی در پسران بالاترین میانگین‌ها را دارد.

نتایج آزمون t تک‌گروهی در جدول (5) در دانش‌آموزان دختر و پسر نشان می‌دهد بین دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر در میزان برخورداری از مؤلفه‌های مهارت شهروندی در همه مؤلفه‌ها تفاوت

جدول 6- آزمون تی مستقل مربوط به مقایسه دیدگاه معلمان زن و مرد

مؤلفه	مشارکت‌کننده	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی‌داری
مشارکت فعال	معلم زن	12/31	3/77	-2/49	0/02
	معلم مرد	14/29	3/29		
خودآگاهی	معلم زن	15/84	3/44	2/99	0/004
	معلم مرد	13/22	4/52		
روابط بین فردی	معلم زن	9/39	2/51	-3/17	0/002
	معلم مرد	11/70	4/31		
همدلی	معلم زن	16/53	4/18	4/32	0/..
	معلم مرد	17/11	4/04		
مسئولیت‌پذیری	معلم زن	17/68	5/31	5/07	. /00
	معلم مرد	11/70	4/60		
قدرت تصمیم‌گیری	معلم زن	15/36	5/61	-8/48	0/00
	معلم مرد	25/37	3/72		
تفکر انتقادی	معلم زن	10/50	3/17	-0/822	0/413
	معلم مرد	11/14	3/84		

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان برخورداری مهارت‌های شهروندی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی منطقه دو شهر تهران از دیدگاه معلمان و دانش‌آموزان انجام گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان برخورداری دانش‌آموزان دختر از مؤلفه‌های مهارت شهروندی بجز مؤلفه خودآگاهی، میانگین تمامی مؤلفه‌های مهارت شهروندی در (حدمتوسط) هستند و مؤلفه‌های مشارکت فعال، همدلی، مسئولیت‌پذیری در بین دانش‌آموزان دختر بالاتر از حد متوسط است و مؤلفه‌های روابط بین فردی، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی پایین‌تر از حد متوسط است. اما میزان

نتایج آزمون t مستقل در جدول (6) نشان می‌دهد بین دیدگاه معلمان زن و مرد در تمامی مؤلفه‌های مهارت شهروندی در بین دانش‌آموزان، بجز مؤلفه تفکر انتقادی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از دیدگاه معلمان زن، مؤلفه‌های خودآگاهی، همدلی و مسئولیت‌پذیری بیشتر از دیدگاه معلمان مرد اهمیت دارد. مؤلفه‌های مشارکت فعال، روابط بین فردی و قدرت تصمیم‌گیری در مهارت‌های شهروندی از دیدگاه معلمان مرد اهمیت بیشتری دارد. در مورد مؤلفه تفکر انتقادی، تفاوت معنی‌داری از دیدگاه دو گروه وجود ندارد.

خصوص مؤلفه برخورداری دانش‌آموزان از قدرت تصمیم‌گیری تصور معلمان بیش از تصور خود دانش‌آموزان است. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق (Ahmadi & Keshavarz, 2018)، (Su & Bullivant Holt, 2013)، (Fathi, 2018)، (Kendy, Linveik & Mokhtarpour, 2016) و (Versel, 2013) و (Riuelli, 2017) همخوانی دارد. برخلاف تصور معلمان، دانش‌آموزان از توان و قدرت تصمیم‌گیری مطلوبی برخوردار نیستند. همین امر سبب گردیده تا آموزش در خصوص این مؤلفه مهم در مدارس مغفول بماند. بنابراین اگر معلمان در نیازسنجی صحیح و به‌موقع از مهارت‌های شهروندی مورد نیاز در دانش‌آموزان آگاهی کافی داشته باشند، می‌توانند خلاهای موجود در این رابطه را به خوبی جبران نمایند. اساسی‌ترین موضوع در ارتباط با ضعف قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی در دانش‌آموزان عدم شناخت صحیح و کافی معلمان از نیازهای مهارتی دانش‌آموزان در ارتباط با موضوع شهروند فعال است. ضروری است تا در یک نیازسنجی دقیق و درست از نیازهای مهارتی دانش‌آموزان و البته استفاده صحیح و به‌جا از قابلیت‌های آن‌ها در دیگر مؤلفه‌های مهارت شهروندی اعتمادسازی و ایجاد انگیزه را برای تقویت سایر مؤلفه‌های مهارت شهروندی، در آن‌ها فراهم ساخت.

همچنین بین دیدگاه دانش‌آموزان دختر و پسر در خصوص میزان برخورداری از مؤلفه‌های مهارت شهروندی در هر هفت مؤلفه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. لذا میزان برخورداری مؤلفه‌های مشارکت فعال، خودآگاهی، همدلی، مسئولیت‌پذیری در دختران و مؤلفه‌های روابط بین فردی، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی در پسران بالاترین میانگین‌ها را به خود اختصاص دادند. نتایج وضوح تأثیر جنسیت در میزان برخورداری از مؤلفه‌های مهارت شهروندی دانش‌آموزان را نشان می‌دهد. ویژگی‌های جنسیتی تأثیر غیر قابل‌انکاری در میزان برخورداری از مؤلفه‌های شهروندی دارد. جامعه‌شناسان بر اهمیت توجه به جنسیت در آموزش مهارت‌های شهروندی تأکید کرده‌اند. دختران به واسطه ویژگی‌های جنسیتی خود تمایل بیشتری در استفاده از مهارت‌هایی چون مشارکت فعال، مسئولیت‌پذیری و همدلی از خود نشان می‌دهند، همچنین پسران با توجه به ویژگی‌های ذاتی خود به عنوان جنس مذکر به خوبی می‌توانند از مهارت‌هایی چون روابط بین فردی در میان جمع دوستان، قدرت تصمیم‌گیری و تفکر انتقادی بهره‌گیرند. بنابراین طرز فکر و نگرش‌های افراد تحت تأثیر ویژگی‌های جنسیتی آن‌ها می‌تواند نقش مؤثری در توانایی آن‌ها در بهره‌گیری از انواع مؤلفه‌های مهارت شهروندی داشته باشد.

برخورداری دانش‌آموزان پسر از مهارت‌های شهروندی در مؤلفه خودآگاهی و تفکر انتقادی پایین‌تر از حد متوسط و مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری و روابط بین فردی بالاتر از حد متوسط در بین دانش‌آموزان پسر است. این یافته‌ها با مطالعات (Jahanian & Badaqian and Nateghi, 2013)، (et al, 2018)، (Qaltash, Salehi and Mohammadjani, 2012) و (Xu, 2015) همخوانی داشت. آموزش شهروندی به عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی در جامعه اشاره می‌کند، تعامل بین فرد و جامعه را جهت می‌دهد، بنابراین مؤلفه‌های مهمی از جمله تفکر انتقادی و قدرت تصمیم‌گیری در آموزش مهارت‌های شهروندی در مدارس مغفول مانده است. همچنین نیاز به آموزش مهارت روابط بین فردی به دختران و آموزش مهارت خودآگاهی در پسران کاملاً محسوس است. بر خلاف سایر مؤلفه‌های مهارت شهروندی، مؤلفه همدلی در میان دختران و مؤلفه روابط بین فردی در پسران از وضع نسبتاً مطلوبی برخوردار است. همچنین مؤلفه مسئولیت‌پذیری در هر دو گروه دختران و پسران شرایط مطلوبی دارد. به نظر می‌رسد یکی از دلایل توجه ناکافی به آموزش مؤلفه‌هایی چون تفکر انتقادی و قدرت تصمیم‌گیری، ناشی از عدم شناخت کافی معلمان نسبت به این مفاهیم است. اطلاع و آگاهی کافی در خصوص این مفاهیم نیازمند دوره‌های آموزشی غنی و مداوم است تا آموزشگران را به این موضوعات مسلط نماید اما متأسفانه نبود چنین آموزش‌هایی موجب گردیده تا خلا برخورداری دانش‌آموزان از این مؤلفه‌ها و مفاهیم مهم کاملاً مشهود باشد. از سوی دیگر ضعف دانش‌آموزان دختر در برقراری روابط بین فردی را می‌توان ناشی از حاکمیت دیدگاه تدافعی در خصوص حضور دختران در عرصه‌های مختلف و فراهم سازی بسترهای مناسب فعالیت‌های اجتماعی در سیستم‌های مختلف اجتماعی از جمله سیستم آموزشی دانست. در خصوص ضعف دانش‌آموزان پسر در برخورداری از مؤلفه خودآگاهی نیز شاید بتوان به این نکته اشاره کرد که در مدارس ما مفهوم خودآگاهی به عنوان یک سازه مهم در تعاملات اجتماعی و شهروندی چندان جایگاه مشخص و مهمی ندارد. این مفهوم نیز به مانند مفاهیم تفکر انتقادی و قدرت تصمیم‌گیری مورد توجه و آموزش قرار نگرفته است. لازم به ذکر است که برخورداری دانش‌آموزان از سطح مطلوبی از مؤلفه‌های همدلی و مسئولیت‌پذیری بیش از آنکه ناشی از آموزش در مدرسه باشد، تحت تأثیر سازه‌های فرهنگی و تربیت خانوادگی است.

یافته‌ها نشان داد که میزان برخورداری دانش‌آموزان از چهار مؤلفه از مهارت شهروندی روابط بین فردی، همدلی، مسئولیت‌پذیری و قدرت تصمیم‌گیری از نقطه نظر خود دانش‌آموزان و معلمان دارای اختلاف معنی‌داری است. در

جنسیتی و اهمیت آموزش هر یک از مؤلفه‌های مهارت شهروندی را سر لوحه فرایندهای یاددهی - یادگیری کلاس خود قرار داده تا میزان برخورداری دانش‌آموزان از انواع مؤلفه‌های مهارت شهروندی به حد عالی برسد. به عنوان مثال توجه به مؤلفه خودآگاهی از سوی معلمان مرد و میزان توجه و آموزش مؤلفه تفکر انتقادی از دیدگاه معلمان زن می‌تواند کمبود میزان برخورداری دانش‌آموزان پسر در مؤلفه همدلی و مؤلفه خودآگاهی را در دانش‌آموزان دختر تا حد زیادی بهبود ببخشد.

در نهایت یافته‌ها نشان می‌دهد که بین نظر معلمان زن و مرد نیز به واسطه جنسیت آن‌ها میزان اهمیت هر یک از مؤلفه‌های مهارت شهروندی متفاوت است. به عنوان مثال معلمان زن اهمیت مؤلفه همدلی را بیش از مؤلفه تفکر انتقادی می‌دانند و همچنین معلمان مرد اهمیت مؤلفه قدرت تصمیم‌گیری را بیش از خودآگاهی می‌دانند. یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیر جنسیت بر انتخاب و اولویت‌دادن به مؤلفه‌های مهارت شهروندی بسیار محسوس است. لذا لازم است معلمان فارغ از هر گونه سوگیری

References

- Ahmadi, Parvin, Keshavarz, Sama (2018), The place of citizenship education and citizenship rights in the curriculum of elementary social studies, *Journal of Bioethics*, (7) 2, . 121-140. (in persiaon)
- Alipourbani, Tahmasb Zare, Sarah. Naderi, Omid (2018). Quran and Citizenship Patterns. *Quarterly Journal of Quranic Knowledge*. (9) 33, pp. 191-163. (In Persian)
- Anbari, Zahra, Goodarzi, Davood. Mehdiian, Mohammad (2011), Design, implementation and evaluation of interpersonal skills development program based on the World Bank model, *Journal of Medical Education*, (5) 12, 306-285. (In Persian)
- Askari, Behrooz. Rezaei, Massoud (2019). Citizenship skills. *Journal of New Advances in Psychology, Educational Sciences and Education*, (3) 30, 28-18. (In Persian)
- Badaqian, Mahmoud Nateghi, Faezeh (2016). Neglected citizenship skills in the Iranian elementary school curriculum. *Curriculum Research*, (12) 13, 1-12. (in persiaon)
- Biesta, J. A. (2019). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational researcher*, 37 (3), 129-142.
- Fathi Vajargah, Cyrus. Yemeni Red Embroidery (2013). Identify and prioritize the life skills needed by adults to be included in school curricula. *Quarterly Journal of Education*, (1) 24, pp. 23-1. (In Persian)
- Fathi, Soroush Mokhtarpour, Mehdi (2016). Evaluating the Impact of Citizenship Skills on Promoting Social Development (Case Study: Districts 3, 7 and 14 of Tehran). *Iran Social Development Studies*, 9 (1), pp. 103-87. (In Persian)
- Franch, S. (2020). Global citizenship education: A new 'moral pedagogy' for the 21st century?. *European Educational Research Journal*, 19(6), 52-67.
- Geboers. E, Geijsel. F, Admiraal. W, Ten Dam G. (2013). Review of the Effects of Citizenship Education. *Journal of Educational Research Review*, 3 (9): pp. 158-173.
- Heydari Kushko, Majid. Falah Tafti, Hamed. Ahmadkhani, Massoud (2019). Identifying the components of citizenship affecting the development of urban tourism, a case study: Yazd. *Urban Tourism Quarterly*, (1) 4, pp. 132-117. (In Persian)
- Jahan, Javad, Zanganeh Tabar, Sajjad. Paksrasht, Mohammad (2018). Competency model of Islamic education of students, based on the dimensions and components of citizenship education from the perspective of experts. *Quarterly Journal of Research in Educational Systems*, (1) 12, pp. 1066-1045. (In Persian)
- Jahanian, Ramadan. Qarisi, Seyed Morteza (2018). Investigating the relationship between organizational citizenship behavior and knowledge management. *Quarterly Journal of Educational Management Innovations*, (2) 3, pp. 60-47. (In Persian)

14. Kendy, Linveik & Versel (2013). Australian Students Democratic Values and Towards Participation: Indicators from the IEA Civic Education Study. *International journal of Education research*. (6)39. P. 525-537.
15. Lin, A. (2015). Citizenship education in American schools and its role in developing civic engagement: a review of the research. *Educational Review*, 67(1), 1-30.
16. Malazami, Amin. Yarmohammadian, Mohammad Hossein and Shahtalebi, Badri (1398). In a new explanation of the components of citizenship education with emphasis on the hidden curriculum of high school. *Journal of Cultural Management*. (12) 44, 17-1. (in persiaon)
17. Qaltash, Abbas. Salehi, Muslim. Mohammad Jani, Siddique (2013). Assessing the level of citizenship skills of third grade female high school students. *Journal of Women and Society*, (3) 4, pp. 124-107. (In Persian)
18. Quezada, R.L. (Ed). (2010). Internationalization of teacher education: Creating globally competent teachers and teacher education: Creating globally competent teachers and Teacher educators for the 21st century. *Teaching Education*, 21(1), 1-5.
19. Rieter & Hankuk (2014). Civic education in transition: the case of japan. *International journal of education research*, 11(2), 161-173.
20. Rivelli, M. (2017). *Teaching and Learning in Elementary Schools: Focus on Curriculum*. Mcmillan Publishing Company.
21. Salimi, Jamal (2019). Study of how to teach citizenship in the curriculum: a synthesis study of studies conducted in the last two decades. *Curriculum Research Quarterly*. (2) 9, pp. 287-255. (In Persian)
22. Sobhani Nejad, Mehdi. Najafi, Hassan Jafari Harandi, Reza (2018). Analysis of the position of the basic components of citizenship education in the content of elementary school social studies textbooks. *Journal of Education and Learning Research*. (1) 15, pp. 78-67. (In Persian)
23. Su, F. Bullivant, A. Holt, V. (2013). *Global Citizenship Education*, In Curtis, W, et al (eds) *Education Studies An Issues Based Approach* (3rd Edition), Exeter: Sage/Learning Matters.
24. Tan, B. P., Mahadi Naidu, N. B. & Osman, Z. J. (2017). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*; 42(2): 119-134.
25. Twarog, K. (2017). Citizenship Education: Cultivating a Critical Capacity to Implement Universal Values Nationally [Sociální pedagogika/Social Education, 5(1), 29-47.
26. Waziri, Shahram Lotfi Azimi, Afsaneh (2011) The effect of empathy training in reducing adolescent aggression. *Quarterly Journal of Transformational Psychology of Iranian Psychologists*, (2) 30, 167-157. (in persiaon)
27. Xu. (2015). Qualities of citizenship for the new century: Perceptions of Asian Educational Leaders, Paper presented at the Fifth UNESCO – ACEID. International conference on “Reforming Leading, Curriculum and Pedagogy, Bangkok, Thailand.

